

Pintarić, Neda (2002). Pragmemi u komunikaciji. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Kuna, Branko

Source / Izvornik: **Jezikoslovlje, 2002, 3, 248 - 252**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:876796>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of
Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Branko Kuna
Sveučilište u Osijeku
Pedagoški fakultet

Pintarić, Neda (2002). *Pragmemi u komunikaciji*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Nakon *Govornih činova* Nade Ivanetić iz 1995. ova knjiga predstavlja drugi cjeloviti rad iz područja pragmalingvistike na hrvatskom jeziku, te prvu kontrastivnu analizu pragmatičnih fenomena, u ovom slučaju u dvije sociokulturne sredine: hrvatskoj i poljskoj. *Pragmemi u komunikaciji* teorijski, metodologijski i obuhvaćenim korpusom zaokružena je cjelina koja će zasigurno ispuniti prostor istraživanja uporabe afektivno obojenih riječi i izraza u sprezi s neverbalnim oblicima, posebice u hrvatskom jeziku, jer u poljskom je jezikoslovlju o opisivanim fenomenima znatno više pisano. U javnosti je uvriježeno pragmalingvistiku smatrati jednim od najmlađih suvremenih lingvističkih izdanaka koji je usmjeren na govor (*parole*), na onaj dio jezične djelatnosti koji se tiče namjere, volje, učinaka i zapreka pri upotrebi jezika. U udžbeničkim odredbama kao predmet pragmalingvistike navodi se odnos upotrebe jezika, na svim razinama, i izvanjezične situacije, odnosno konteksta. Među tematskim područjima izdvajaju se: deiksa, konverzacijske implikature, govorni činovi, presupozicije, ustrojstvo diskursa, itd. No, u ovoj knjizi autorica nastoji tu sliku promijeniti upozoravajući da u totalnoj komunikaciji čovjek ne upotrebljava samo jezične fenomene, stoga "opis, uporaba i djelovanje" svih komunikacijskih sredstava između govornika i recipijenta jest ono što tu znanost čini širom "i od semiologije i od filozofije."

Prvi je dio knjige pod nazivom "Razvoj ljudskoga komuniciranja", pregledno teorijske naravi, predstavlja pragmatiku kao znanost o cjelovitom ljudskom izražavanju i čiji je predmet multikodna narav ljudske komunikacije te se u tom dijelu višekratno upozorava na činjenicu kako ta znanstvena disciplina nastoji obuhvatiti i podvrgnuti temeljitoj analizi i druge čovjekove kodove, kinetički i prozodijski, koji su neopravdano u tradicionalnoj lingvistici (monokodnoj gramatici) bili zapostavljeni ili im nije pridavan veći značaj, a odnose se na neverbalnu komunikaciju koja je gledajući filogenetski i prèthodila verbalnoj. U tom početnom dijelu prikazuju se i osvjetljava put i način izražavanja i sporazumijevanja od prapovijesti koju karakterizira pojava kinetičke (gestovne) komunikacije te njezine postupne zamjene zvukom, pri čemu kao popratni element ostaje gestovni kod sve do danas. Začetke pragmatike Neda Pintarić vidi već u djelovanju retoričara koji su upozoravali i isticali vrijednost glasovnih prilagodbi te pokreta tijela i lica pri govorenju, a u kronološkom prikazu pojedinaca značajnih za razvoj pragmatike, ona izdvaja samo autore koji zapravo istražuju samo gestovni i prozodijski kod te njihovo

ujezičenje (Birdwhistell, Ekman, T.M. Nikolajeva, Knapp i dr.) Sintezu tih pogleda predstavlja INTEGRALNA GRAMATIKA, čiji su prvi model izradili Arndt i Janney 1987. (InterGramatika), i prema kojoj se na verbalne i neverbalne govorne činove ne gleda odvojeno već kao na jedinstveni i cjeloviti sustav ljudskog izražavanja. U tom dijelu se navode i jedinice pragmatike: pragmemi, govorni činovi i dikurz čiji bi hijerarhijski odnos odgovarao tradicionalnim razinama jezičnog opisa: leksem – rečenica – tekst. Glavni predmet ove knjige – PRAGMEMI – određuju se kao najniže jedinice u pragmatičkom opisu čiji je ostvaraj u jeziku leksem, a nastaju preoblikom – ujezičenjenjem ili verbalizacijom - jedinica različitih neverbalnih kodova, pri čemu oni zadržavaju svoja svojstva od onomatopejskog, afektivnog do metaforičkog. Kada je riječ o zadaćama pragmatike u budućnosti, stječe se dojam kako autorica smatra da neverbalni oblici nisu dovoljno vrednovani i da je njihovo značenje daleko veće nego što se to činilo do sada u jezikoslovlju. S tim u vezi može se postaviti i pitanje koji je smisao uvođenja temeljnih jedinica za ostala osjetilna područja, primjerice olfaktorem (za miris), gustatem (za okus) u ljudskoj komunikaciji. Teško je povjerovati da ljudi općenito (a pogotovo jezikoslovci) do sada nisu bili svjesni takvih mogućnosti komunikacije, samo što se nisu nikada dosjetili da to iskoriste. Na takav način i Chomsky dovodi u pitanje (ne)korisnost eksperimenata na životinjama kojima je zadaća prenijeti na njih osobine ljudske komunikacije.

U tom dijelu posljednje poglavlje predstavljao je prikaz razvoja pragmatike u dvije sredine: poljskoj i hrvatskoj. Pionir pragmatične misli u Poljskoj, ali i u svijetu bio je logičar A. Tarski s radom o istinitosti jezika u deduktivnim znanostima, a na to se nadovezuju i istraživanja o utjecaju konteksta na istinitost rečenice, a što se formalnim logičkim sustavom teško ili nikako ne može obuhvatiti (*Kiša je korisna* – tip je rečenice koja je poljodjelcima u danom trenutku istinita, ali vozačima zasigurno ne). Pragmatika je nezaobilazna na poljskim sveučilištima već 30 godina te je duga tradicija ostavila traga u teorijskim i praktičnim radovima autori kojih su poznati znanstvenici: A. Wierzbicka, K. Pisarkowa, A. Dąmbrowska i dr. Osobito su u području leksikografije pragmatični opisi prošireni jer se primjenjuju u natuknicama u općim rječnicima, a izrađeni su i uži, pragmatični rječnici (eufemizama, govornog jezika, psovki i prostota). U Hrvatskoj ta se znanstvena disciplina počela javljati nešto kasnije u prvom radu na katedrama stranih jezika, cjeloviti radovi izostaju (osim spomenuta dva), ali su pragmatične teme zastupljene u mnogim časopisima, posebice govorni žanrovi te leksemi i frazemi u pragmatičnoj funkciji, pri čemu posebno mjesto u popularizaciji i njezinu razvoju u posljednje vrijeme, ističe autorica, pripada skupovima Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku (HDPL).

Opsežni drugi dio knjige, “Hrvatsko-poljska kontrastivna pragmatična istraživanja”, otkriva sličnosti i razlike na primjeru pragmea u ta dva jezika.

N. Pintarić na početku daje minucioznu raščlambu pragmea koja podrazumijeva 4 etape preobrazbe nejezičnog (gestovnog) koda u jezični, ali zapravo 4 tipa sadržajnih odnosa između dvaju kodova: Na prvoj se razini dobivaju gestemi – artikulirani (uzvici) i neartikulirani (usklici) zvukovi ili ekspresivi koji prate, naglašuju pokret ili su njegova posljedica. Na primjerima uzvika, vidi se relativnost svojstva motiviranosti takvih znakova, čak i u tako srodna dva jezika, primjerice pri oponašanju zvuka sata u hrvatskom se rabi *tik-tak*, a u poljskom *cyk-cyk*. Na drugom stupnju njihovom gramatikalizacijom nastaju leksogestemi, dakle jedinice uklopljene u gramatički i tvorbeni sustav, ali koje čuvaju prvotni ekspresivni (uzvični) korijen, npr. *mrmljanje/mamrot*. Na trećem su stupnju gestoleksemi (denotativi) - leksikalizirane jedinice koje su samo značenjem povezane s gestama, dakle koje simbolički predstavljaju pokret i zvuk i za koje vrijedi de Saussureovo svojstvo arbitrarnosti između pojma i akustične slike. Četvrta su etapa gestometforemi (konotativi) – jedinice nastale upotrebom riječi i fraza za opis gesta, ali koje imaju preneseno značenje, npr. *puzati - hodati na sve četiri /chodzić rączkiem*. Sve jedinice na te četiri razine ujezičenja, autorica razlaže s obzirom na značenje na 8 tipova (emocionalnost, stanje organizma, poticanje, oponašanje, pokazivanje, modalnost, stupnjevanje i ocjenjivanje, poseban izgovor pragmea). Iz tako zamišljene podjele nameće se i zaključak kako je zapravo riječ o svojevrsnom preimenovanju i preraspodjeli već opisanih postojećih jezičnih jedinica i fenomena kao što su uzvici i usklici - EKSPRESIVI, onomatopejske riječi - VERBATIVI, denotativno značenje riječi – DENOTATIV, konotativno značenje riječi - KONOTATIV, metafora – GESTOMETAFOREM. Samo kontrastivno istraživanje provedeno je na autoričinoj tipologiji koja obuhvaća kulturološke, emotivne i automatizirane pragmea.

KULTUROLOŠKI PRAGMEMI jesu oni oblici koji se usvajaju socijalizacijom, odnosno koji se uče živeći u određenoj kulturi i znak su uljudnosti, lijepog ponašanja (jezičnog bontona). S obzirom na dio razgovora u kojem se primjenjuju riječ je zapravo o pozdravima (pragmemskim formulama) na početku i kraju razgovora te o pragmemima za održavanje razgovora. Pozdravi su dijalekse, dijaloški oblici, i sociolekse jer odstupaju od sredine do sredine (vojska, škola, selo, grad...), također u pozdravima od velikog su značenja paralingvistička sredstva (jačina i boja glasa, intonacija...) koja uvijek prati i gestikulacija, zatim proksemična sredstva (udaljenost komunikatora, doba dana), spolne razlike i dr. Analiza je N. Pintarić pokazala da su unatoč jezičnoj srodnosti i religijskoj pripadnosti Poljaka i Hrvata, kulturološke razlike u pozdravima (u invocaciji i eksvokaciji) izrazite. U obraćanju kod Poljaka češća je uporaba hipokorističnih oblika, uz titulu obvezna je upotreba rodnog obilježavatelja: *pan, pani*, kod Hrvata u tim situacijama izostavljanje *gospodin i gospođa* nije znak neuljudnosti. U pozdravnim neverbalnim oblicima uočene su veće razlike: u Poljaka je češći rukoljub, ljubljenje među prijatelji-

cama i klečaj (kniks) što ga izvode djevojke pri upoznavanju. U vezi s pozdravima, autorica se osvrnula i na njihovu politizaciju u hrvatskom društvu.

U središnjem dijelu slobodne razgovorne situacije u uporabi su intervokacijski pragmemi koji su raznovrsniji od prethodnih među kojima autorica izdvaja adresativne ili pragme obraćanja koji imaju funkciju poticanja ili održavanja prijateljskog i srdačnog razgovora, uglavnom su to vokativni izrazi titula ili zvanja, ali i metaforični izrazi kojima se ističu simpatične sugovornikove osobine koje drugima to nisu: *magare jedno, budalice slatka*. Sljedeća su skupina inicijativni ili poticajni pragmemi koji čine čestice i imperativni oblici glagola (*hajde razmisli, kuži ovo, slušaj, budi pametan...*). Najsloženije intervokacijske govorne etikete čine modalni ili ocjenjivajući pragmemi kojima se pokazuje odnos prema iskazu između komunikatora ili trećih osoba, a to može biti ocjenjivanje, (ne)slaganje, vrjednovanje, čuđenje i upitnost.

EMOTIVNI PRAGMEMI – odraz su osjećaja prema komunikatorima, situaciji ili temi o kojoj se govori. Oni mogu biti iskazani semovima sadržanim u nazivima biljki, životinja, antroponima, etnonima, brojeva i prostora. Emotivno značenje kao “dubinsko” sadržano u nazivima biljaka - fitonima uglavnom se prepoznaje unutar metaforičkih sintagmi a mogu biti upotrijebljeni nazivi i samostalno (*bućoglavac, tikvan*), a služe za izricanje raznih osobina osobe kojoj se obraća ili o kojoj se govori. Podneblje u kojem se jezik upotrebljava utjecat će na izbor takvih pragmea jer dok se u hrvatskom jeziku za tamne (crne) oči kaže i *bademaste oči*, u poljskom jeziku upotrijebit će se u toj službi druga biljka pa će biti *oczy kasztanowe* (kestenjaste). U ovom poglavlju kao emotivni pragmemi u obraćanju spominju se imena ili prezimena koja sadržavaju nazive biljaka, domaće ili strane, no smatramo da bi u tom smislu mogao biti svaki vokativ proglašen pragmemom – druga je stvar kada se nekome obraća s fitonimima: *ružice, dunjo* i sl. Vrijedan je doprinos autoričin pragmatični opis zoonimima. Nazivi životinja upotrijebljeni posebice u obraćanju, lišeni su denotativnog značenja, ali i prenesenog značenja, oni su obilježeni isključivo pragmatičnim svojstvima koja su uglavnom društveno prihvaćena. Zbog te društvene prihvaćenosti postoje i brojne razlike u upotrebi zoonimnih pragmea u poljskom i hrvatskom, a što je oprimjereno navođenjem brojnih potvrda iz obaju jezika. Dio o pragmatičnim (uglavnom pejorativnim) značenjima vlastitih imena, jedan je o rijetkih primijenjenih znanstvenih obrada te teme, bar kada je riječ o hrvatskom jeziku, pogotovu što se imena ne navode u općejezičnim rječnicima. Zanimljiva su zapažanja o sličnostima i razlikama u upotrebi takvih pragmea, primjerice osobnih imena (za naivca *Dudek/* u polj. *Zenon; Hans* - umjesto Nijemac, vrijedi u oba jezika kao i *Juda* za izdajicu) etnonima (glumiti naivca - hrv. *praviti se Englez* = polj. *udawać Greka* (Grka) te toponima (uzaludnost – u hrv. *ispravljati krivu Drinu* = polj. *wywracać Wisłę kijem*). U posljednjim poglavljima o emotiv-

nim pragmemima govori se o vjerovanjima, praznovjerjima i drugim dodatnim značenjima brojeva, osim denotacijskog, a što je dopunjeno i s gestikulacijskim pokretima prstiju i ruke, te izrazima za označavanje prostornih odnosa koji su u uporabi afektivno obojeni, tzv. spacijali. Tako u oba jezika strana svijeta *zapad* označuje i društveni i kulturološki krug demokratskih i kapitalističkih europskih zemalja, u tom značenju pisan kao *Zapad/Zachód*, ali u poljskom ima i dodatno značenje “dobivenih zemalja s njemačkog terena”.

AUTOMATIZIRANI PRAGMEMI – ili podštapalice jesu oni verbalni i neverbalni izrazi, nastali na temelju navike (sociokulturna kategorija), koje govornik rabi nesvjesno i kojima je primarna uloga označavanje stanke u govoru. N. Pintarić tu razdvaja simptome, ako su odraz vegetativnog živčanog sustava, te signale ako su naknadno automatizirani, odnosno naučeni. Načini njihova izražavanja mogu biti različiti, od verbalnih navode se pokreti dijelovima tijela, tzv. tikovi (žmirkanje, micanje obrva, cupkanje nogama, trljanje šaka), tikovi na predmetima (namještanje kravate, vrtenje ili grickanje olovke), tikovi-zvukovi kao posljedica tikova-pokreta (cmoktanje, pljuckanje, nakašljavanje). Verbalni oblici podštapalice mogu biti predstavljeni pojedinim fonemima koji se u govoru umnažaju (*iii, aaaa*), desenantiziranim riječima (*čovječe, kužiš, rekoh, Isuse*) te složenim izrazima (*koliko-toliko, u vražju repu*), a autorica ih usustavljuje i s obzirom na nastanak (religijske podštapalice, riječi stranog podrijetla) te na funkcionalno-socijalno jezično raslojavanje (književne, dijalektalne, žargonske, opće podštapalice). U zaključku se ističe kako podštapalice imaju svoje mjesto u izražajnosti te su i dio jezične kulture, a među funkcijama koje imaju u govornim činovima ona navodi i osiguravanje vlastitog autoriteta, relativiziranje izričaja što slijedi, pridobivanje sugovornika, pojačavanje uvjerenosti te posebno ispunjavanje praznog prostora (*horror vacui*) u govoru.

U istraživački prostor i obzor ove knjige kao jedne od rijetkih u nas unijeti su navodi i dometi najnovije svjetske pragmatičke literature, što je vješto i kreativno primijenjeno i usloženo. Maksimalističko određenje pragmatike i ustrajavanje na njezinoj interdisciplinarnosti kao temeljnom metodologijskom počelu autorica je dosljedno provela i to predstavlja glavno svojstva ove knjige na teorijskoj razini. Iscrpnim i usustavljenim opisima kreativnih ali i tipiziranih združenih jezičnih i nejezičnih fenomena u pokretu i djelovanju u konkretnom govornom činu u poljskom i hrvatskom jeziku, knjiga *Pragmemi u komunikaciji* Nede Pintarić pomiče perspektive i potiče na nova istraživanja te je stoga vrijedna pozornosti znanstvene i stručne javnosti.